

виробництва наряду з матеріальними та трудовими ресурсами, затрат, пов'язаних з попередженням або ліквідацією забруднення природного середовища, що виникають у результаті сільськогосподарської діяльності, а також втрат продукції внаслідок погіршення екологічного стану навколишнього стану. Оцінка еколого-економічної ефективності передбачає не лише визначення результативних показників за підсумками виробничого періоду, а й порівняння їх з нормативним значенням.

Висновки. З метою підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва з перспективою на майбутнє, необхідно урахування екологічних та економічних факторів у процесі аналізу, планування та регулювання еколого-орієнтованої діяльності аграрних підприємств.

Таким чином, можна відзначити, що використання основ планування у фінансовому регулюванні еколого-економічної діяльності дозволить вирішити ряд перспективних задач еколого орієнтованого розвитку території. А це, в свою чергу, потребує значно посилити увагу до процесу планування на всіх рівнях господарського управління, бо як засвідчує досвід країн з розвинутою ринковою економікою, планування було і залишається системоутворюючим елементом регулювання економіки на всіх рівнях управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Васюкова Г.Т. Екологія: підручник для ВНЗ / Г.Т. Васюкова, О.І. Ярошева. – К.: Кондор, 2011. – 524 с.
2. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2011. – 312 с.
3. Джигерей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: навч. посіб. / В.С. Джигерей. – К.: Знання, 2012. – 422 с.
4. Макарова Н.С. Економіка природокористування: навч. посіб. / Н.С. Макарова, Л.Д. Гармідер, Л.В. Михальчук. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 322 с.
5. Stephen Trudgill. Barriers to a Better Environment: What stops us solving environmental problems? – London: Belhaven Press, 2010. – P. 86–87.

УДК 504,062 (477)

РЕНТНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНДИКАТОР ФОРМУВАННЯ ВОДНОГО РИНКУ

*Грановська Л.М. – д.е.н., професор,
Приндюк К.С. – аспірант, Херсонський ДАУ*

Постановка проблеми. Водні ресурси відіграють значну роль в економіці кожної країни. Забезпеченість водними ресурсами – один із важливих показників, який характеризує економічний розвиток країни. Україна відноситься до числа найменш забезпечених водою країн Європи й характеризується при цьому одним з найвищих рівнів водоспоживання та техногенного навантаження на водний басейн.

Ключову роль у всій сукупності природних ресурсів відіграють саме водні, адже наявність водних ресурсів є базисом і необхідною умовою життєдіяльності як суспільства в цілому, так і конкретної людини зокрема.

Проте сучасний механізм платежів і зборів за використання водних ресурсів недостатньо адекватно відбиває реальні екологічні витрати суспільства і не створює достатньої фінансової бази природоохоронної діяльності в сфері водного господарства. Це негативно впливає на водогосподарський комплекс, деформуючи процеси його структурної перебудови, оскільки учасники інвестиційної діяльності за таких економічних умов схильні вибирати енерго- та ресурсномісткі проекти.

Темпи та стабільність сучасного розвитку ринкової економіки в багатьох країнах світу визначається ефективністю організації рентних відносин, які фактично охоплюють всю систему господарських структур, інститутів і інструментів – від особливостей ринкового ціноутворення, розподілу чистого прибутку, специфіки форм капіталу, грошового обороту до загальних закономірностей розвитку національної економіки та світового господарства. У зв'язку з цим одним із найважливіших завдань розвитку водного господарства є вдосконалення механізмів та нормативної бази платності на основі застосування рентного підходу і забезпечення на цій основі більш ефективного фінансування заходів щодо охорони та відтворення водо-ресурсного потенціалу [1, С.246-251].

Стан вивчення проблеми. На сучасному етапі розвитку водогосподарського комплексу України одне із головних завдань полягає в тому, щоб запровадити систему рентних відносин між власниками водних ресурсів і водних об'єктів і водокористувачами, яка б, з одного боку відображала правові аспекти користування водними ресурсами, а з іншої, як відмічають вчені С.Є.Охрименко та Є.П.Ушаков, - ефект (капіталізований дохід) від використання водних ресурсів або водного об'єкта [2, С.60-67]. Мета вилучення водної ренти це - створити додаткові важелі управління економічною підсистемою водогосподарського комплексу і реалізувати принципи сталого розвитку у водокористуванні.

Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних та прикладних аспектів раціонального водокористування, збереження і охорони водних ресурсів, організаційно-економічних засад підвищення ефективності водозабезпечення населення, теоретичного обґрунтування водної ренти в систему сучасного водокористування зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: Т.П. Галушкіна, В.А. Голян, В.Я. Гуменюк, С.І. Дорогунцов, Н.Е. Ковшун, Л.Ф. Кожушко, В.С. Кравців, Н.М. Матвєєва, Г.І. Онищук, С.Є. Охрименко, В.І. Павлов, Н.В. Павліха, М.М. Паламарчук, О.А. Пономаренко, Т.М. Семчук, В.А. Сташук, П.А. Стецюк, Є.П. Ушаков, М.А. Хвесик, О.В. Яроцька, А.В. Яцик та інші вчені.

У сучасних умовах розвитку економіки країни назріла об'єктивна необхідність переходу на більш високий рівень економічних відносин у водному господарстві. У зв'язку з цим невідкладного рішення потребують такі проблеми, як вартісна оцінка водних ресурсів у складі національного багатства, способи вилучення в державний бюджет надлишкового рентного доходу, обумов-

леного як природними, так й економічними факторами при господарському використанні водних ресурсів.

Завдання і методика дослідження. Завданням даного дослідження є дослідження механізмів та методичних підходів щодо наукового обґрунтування та запровадження в Україні рентного підходу в систему сучасного водокористування як важливого індикатора формування водного ринку.

При вирішенні завдань наукового дослідження використовувалися сучасні наукові методи, а саме: історичний, монографічний, абстрактно-логічний, системний підхід та системний аналіз.

Результати дослідження. В ринкових умовах господарювання теорія ренти має бути основою економічної політики держави. Рента утворюється не тому, що ресурси обмежені у просторі, а тому, що природа має продуктивні сили, котрі утворюють продукт, який має ціну і цінність для людей.

Рента, як плата за використання природних ресурсів, є формою реалізації економічних відносин між власником водних ресурсів і об'єктом господарської діяльності, що здійснює їх експлуатацію. Така плата є засобом вилучення частини абсолютного і додаткового доходів водокористувачів, яка формується при використанні обмежених і кращих за якістю водних ресурсів [3, с. 177].

Рента – в класичній економічній літературі відображає майнові відносини між власником і користувачем майна. Класик політичної економіки А. Маршалл відмічає, що «... как только рассмотрение хозяйственной деятельности переносится с позиции индивидуума на общество в целом, преимущество оказывается на применения термина «рента» по отношению к доходу, извлекаемому из даров природы» [4., том 1. С.135].

У процесі трактування факторів виробництва рента є винагородою, яку отримує власник природних ресурсів. Сутність одного з трактувань закріплюється в тому, що рента ні є самостійною формою доходу, а уявляє собою той капітал, який вкладається в процес використання природного ресурсу. У відповідності з теорією фізіократів рента – це продукт природи, дохід який отримує суспільство від використання природного ресурсу. Існують вчені, які вважають ренту несправедливим паразитичним доходом. В США критика на адресу рентних відносин прийняла форму руху за єдиний податок за використання земельних ресурсів, яка отримала значну підтримку наприкінці XIX століття. Причиною була книжка Генрі Джорджа «Прогрес і бідність». Джордж вважав, що існування ренти несправедливо, і цей дохід має отримувати суспільство в цілому, а не тільки власники природних ресурсів, наприклад землі.

Що стосується водних ресурсів, то на думку Г.М. Матліна, критерієм оцінки водних ресурсів як природних ресурсів є їх господарське значення, що виражається диференціальною рентою. Він відмічає, що водні ресурси повинні бути включені у сферу товарно-фінансових відносин не тільки шляхом компенсації витрат підприємств водного господарства на подачу і розподіл води, але й шляхом утворення і розподілу водної ренти. А його авторське припущення про не застосування економічної оцінки водних ресурсів в зоні надмірного зволоження з погляду сьогодення є помилковим. Оскільки навіть у таких зонах водні ресурси мають різні якісні характеристики [5, С. 27-35].

Економічна оцінка водних ресурсів, перш за все, необхідна для обґрунтування розвитку і розміщення галузей господарсько-виробничого комплексу і

підприємств, особливо водоемних; для економічного стимулювання раціонального використання і охорони водних ресурсів, водних об'єктів; розміщення джерел забруднення; для врахування їх в складі національного багатства і джерела благополуччя населення.

Водна рента – це певний вид надприбутку, який безпосередньо залежить від природних властивостей води, що отримує суб'єкт господарювання завдяки експлуатації обмежених різноякісних водних ресурсів. Однак значна кількість наукових робіт по формуванню теорії природної ренти присвячені теорії земельної ренти. Питання щодо наукового обґрунтування рентних відносин у водокористуванні є недостатньо дослідженими і науково обґрунтованими. Відсутні вітчизняні методики диференціальної водної ренти та методичні рекомендації по запровадженню рентних відносин у систему водокористування. Система платності водокористування, яка закріплена Водним Кодексом України, не вміщує жодних положень по формуванню диференціальної ренти. Тому виникає необхідність внесення відповідних змін в систему майнових відносин державних органів, що управляють водними ресурсами і водними об'єктами та водокористувачів.

Водна рента може бути представлена двома складовими: абсолютна (чиста рента) та диференціальна рента. Водна рента підлягає взаємовигідному розподілу між державою й водокористувачем, що приклав працю й капітал для одержання кінцевого продукту або послуги. Як частина додаткового прибутку рента повинна стягуватися відповідно до питомої ваги рентного доходу в складі вартості кінцевої продукції або послуги й устанавлюватися диференційовано [6, с. 116].

Обмеженість водних ресурсів, можливі напрями та різний рівень ефективності їх використання передбачають оцінку води з урахуванням диференційної ренти I і II.

Диференційна рента I виникає при експлуатації водних об'єктів з кращими природними властивостями і характеристиками, що виражається більш низьким рівнем витрат при виробництві кінцевого продукту і, отже, вищим показником підприємницького прибутку. Різницею в отриманих результатах при неоднаковій якості водних об'єктів та їх місцезнаходженні і визначається величина диференційної ренти I.

Диференційна рента II являє собою додатковий прибуток, що виникає в результаті послідовних вкладень капіталу в експлуатацію водного об'єкта або використання водного ресурсу. Витрати на покращення якості води, екологічного стану водного об'єкта, регулювання річкового стоку, будівництво відповідних гідротехнічних споруд створюють умови для формування диференціальної ренти II. Вона виникає як різниця в отриманому економічному ефекті при використанні різних водних ресурсів і водних об'єктів при різних за обсягом додаткових вкладаннях капіталу. Водна рента буде дорівнювати суму абсолютної (чистої) ренти і диференціальної водної ренти. При цьому необхідно враховувати, що в умовах формування ринку водних ресурсів і об'єктів, наявності попиту на водні ресурси і пропозицій, нульове значення водної ренти відсутнє.

Економічно розвинені країни мають гнучку, договірну систему економічних взаємовідносин водогосподарських організацій з водокористувачами, яка

характеризується щорічним переглядом і встановленням цін, пов'язаних із конкретними змінами господарської, екологічної та економічної ситуації.

Фінансово-економічні важелі ґрунтуються на принципі платності водокористування, який діє через систему платежів і штрафів. Дані методи діють на рівні підприємств, виробничих об'єднань, організацій і т.д. Система платежів, штрафів, а також пільг і премій сприятиме зниженню водоемності виробництва, захищатиме водні об'єкти від виснаження, підвищуватиме якість водних ресурсів [6, с. 88].

Плата за використання водних ресурсів є важливою складовою економічної політики в галузі регулювання природного та економічного середовища, її мета спрямована на формування економічних відносин, які стимулювали б раціональне комплексне використання водних ресурсів, їх відтворення і, зрештою, сприяли зниженню водоемності кінцевого продукту та наповнення як державного, так і місцевого бюджетів.

При встановленні розміру плати за спеціальне водокористування доцільно ввести додатковий інтегральний індекс ефективності водокористування, який визначатиметься на основі усереднення інтегральних індексів за регіональною, галузевою та басейною ознаками. Це дасть змогу посилити диференційованість та рентну спрямованість системи фіскального регулювання.

Отже, що крім плати за спеціальне водокористування, яка є, по суті, ціною відшкодування витрат на відновлення та охорону водних об'єктів, водокористувачі, що одержують додатковий, нерозподілений дохід, обумовлений фактом залучення водних ресурсів у господарську діяльність, повинні сплачувати додаткові рентні платежі. Адже зростаючий рівень залучення водних ресурсів у технологічні процеси та значна водомісткість сучасного українського виробництва, а також незаперечність факту обмеженості й унікальності водних ресурсів та неможливість заміни води іншою хімічною речовиною доводять її цінність і є об'єктивними причинами виникнення абсолютної та диференціальної водної ренти.

Отже, встановлено, що для покращення чинної системи платного водокористування необхідно перейти до рентних відносин у водній галузі, що дасть можливість збільшити грошові надходження до держбюджету країни. Як частина додаткового доходу рента повинна стягуватися відповідно до питомої ваги рентного доходу в складі вартості кінцевої продукції або послуги. Проте через відсутність відповідного законодавства можливості розрахунку вилучення й перерозподілу рентних доходів досить обмежені й більша частина диференційної ренти, яку забезпечують унікальні водні ресурси, привласнюється нині приватними компаніями. Вилучення водної ренти з доходів підприємств-водокористувачів має стати основою для економічного механізму регулювання водокористування.

Досліджено, що розмір рентних платежів має виходити із завдань досягнення такої збалансованості податкового навантаження на водокористувачів, яке б забезпечило можливості розширеного відтворення водо-ресурсного потенціалу та більш повне задоволення на цій основі потреб економіки.

Висновки та пропозиції. Обґрунтовано, що для формування рентних відносин у водогосподарському комплексі України потрібне якісно нове інституціональне середовище, яке змінить принципи вкладання капіталу у сферу

водного господарства та прискорить ринкові трансформації в ньому. Цього можна досягти, якщо сформувати державну ідеологію реформування водогосподарського комплексу, що включатиме комплекс інституціонально-організаційних форм, методів та важелів управління і регулювання процесів використання водних ресурсів.

Перспектива подальших досліджень. Виходячи з вище наведеного матеріалу виникає необхідність розробки організаційно-економічного механізму запровадження водної ренти в систему майнових відносин між власником водних ресурсів (державою або уповноваженими нею виробничими структурами, яким надано право управління водними ресурсами і об'єктами) та водокористувачами на основі удосконалення законодавчої бази та інституціонального забезпечення функціонування водного господарства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мандзик В.М. Роль рентних відносин в системі водокористування / В.М. Мандзик // Актуальні проблеми формування рентної політики в сучасних умовах: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 17 трав. 2007 р., Київ: у 3 ч. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2007. Ч. 1. – 2007. – С. 246 – 251.
2. Охрименко С.Е. Водная рента – ключевой параметр регулирования водного рынка и оценка стоимости прав пользования водными объектами / С.Е. Охрименко, Е.П. Ушаков // Имущественные отношения в РФ. – Москва, 2004. - №12 (39). – С. 60-67.
3. Хвесик М.А. Рентна політика у сфері водного господарства: проблеми формування і практичної реалізації // Актуальні проблеми формування рентної політики в сучасних умовах // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 17 травня 2007 р. – У трьох частинах / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – Ч. 1. – 256 с.
4. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл // Экономическая мысль Запада. М.: Прогресс, «Универс.». – Т.1, 1993.
5. Матлин Г.М. Экономическая оценка воды как природного ресурса / Г.М. Матлин // Водные ресурсы. – Москва, 1973. - №6. – С. 27-35.
6. Степушенкова Е. В. Внедрение рентных отношений в водопользовании / Е. В. Степушенкова // Российское предпринимательство. – 2008. – № 6, вып. 1(112). – С. 114–116.